

oğ / ök Enklitiğinin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kalıntıları

Ahat ÜSTÜNER*

Oğ / ök enklitiği Eski Türkçe dönemi metinlerinde, *işig küçüg birtim ök* (işimi gücümü çok verdim) T. 52; *uzun yelmeg yime ıtım ok* (Uzun keşif kolunu da bizzat gönderdim.) T. 52 (Alyılmaz 1994: 255) gibi ifadelerde genellikle yüklemden sonra cümlelerin anlamını kuvvetlendirme göreviyle; *anta oğ* (hemen sonra); *timin ök* (hemencecik); *ançulayu oğ* (tam böyle); *birök* (fakat); *umadın oğ* (tam muktedir olmadan); *neçük* < *ne* + *çe* + *ök* (tam bunun gibi, nasıl) (Gabain 1988: 105) gibi ifadelerde çeşitli türdeki sözcüklerden sonra sözcüğün anlamını pekiştirme göreviyle kullanılmıştır.

oğ / ök Karahanlı Türkçesi metinlerinde, bu tür görevlerin dışında isim cümlelerinde *-dır* cevher fiili ekine denk bir pekiştirme görevi yüklenmiştir: *çuz atlas bolur kız uçuzı böz ök* (Sırmalı atlas nadir olur, değersiz olan şey bezdir.) AH. 78-480 (Korkmaz 1962: 13-29) Divanü Lugati't-Türk'te oğ / ök edatı hakkında; "Fiillerde te'kit edatıdır: *bargıl ok* (gidesin ha); Hâl manasına yakın bir anlamı olan edattır: *baya ok geldim* (az önce geldim); *emdi ok aydım* (bu saatte söyledim) şeklinde açıklamalar yapılmaktadır. (Atalay 1986: 37)

Tarihî Türk yazı dillerinde hemen hemen bütün eserlerde görülen bu pekiştirme enklitiği, ilk metinlerde bağımsız bir kelime gibi kullanılmış, ünlü ile biten kelimelerden sonra da şekil bütünlüğünü ve yuvarlak ünlüsünü korumuş, zamanla benzeşme dolayısıyla ekleşme ve kaynaşma eğilimi göstermiştir. Tarihî metinlerde oğ / ök / -ağ şeklinde ayrı veya -ğ / -k şeklinde kaynaşmış ve ekleşmiş olarak kullanılmıştır. Yakın dönemlerde ekleşme ve değişmelere bağlı olarak Özbekçede -ağ / -yağ / -nağ; Çuvaşçada ağ / eğ şekillerini almıştır. Bir taraftan da bu gün bile Oyrot lehçesinde olduğu gibi oğ şeklinde, ince ünlülü kelimelerden sonra da kalın olarak varlığını devam ettirmiştir. oğ / ök enklitiği ile ilgili çok geniş ve kapsamlı bir çalışma yapmış olan Zeynep Korkmaz, Uygurcadaki *neçük*, *neçükin*, *neçükleri*; Anonim Kur'an Tefsiri'ndeki *niçük*, *neçük*; Codex Comanicus'ta ve Karayımcada bağlantı edatı olan *neçik*; Kazan ve Türkmen lehçelerindeki *niçik*; Baraba lehçesindeki *nincik*, *nicik*; Karaçay, Balkar lehçelerindeki *nek* (neden); Altay lehçelerindeki *kiçinek* (< *kiçik* + *kine* + *ök*); Eski Anadolu Türkçesindeki *azkinek* (< *az* + *kine* + *ök*), Eski Anadolu Türkçesi ve

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, austuner@firat.edu.tr

Azeri Türkçesindeki *arķuncak* (yavaşça), *diñsüzcek* (sessizce); Karaçay, Balkar lehçelerindeki *kibik*; Kırım Tatarcasındaki *kebek*; Osmanlıcadaki *köycek*, *ailecek*, *evcek*; Karahanlı ve Harezmi metinlerindeki *birök* (biricik, bir tanecik) sözcüklerinde bulunan *k* seslerinin *ok* edatının kalıntısı olduğunu belirtmektedir. (Korkmaz 1962: 13-29) Kırım Tatarcasının merkez diyalektlerinde de kullanılan *kibik* kelimesinin yapısı konusunda G. Doerfer de aynı açıklamayı yapmaktadır. (1995: 177-203)

Necmettin Hacıeminoğlu, Karahanlı Türkçesindeki *neçük*, *nelük*, *nerek* kelimelerinin (Hacıeminoğlu 1996: 10) ve yalnız Kıpçak metinlerinden El-Kavaninü'l-Küllîye'de, *arşan kibik*, *seniñ kibik* Kıp. Gr. 143 ifadelerinde geçtiğini iddia ettiği *kibik* edatının yapısını aynı şekilde izah etmektedir. (Hacıeminoğlu 1984: 56, 282)

Türkmen Türkçesinde daha yaygın olarak geçen; *dışarık*, *yokarık*, *içerik*, *ilerik*, *bärik*, *gayrak*, *anrık* vs. gibi kelimelerde; (Söyegov 1999: 459) Tatar Türkçesinde yer alan *yaşşuk* ve *kilgeçük* kelimelerinde yer alan *K* sesleri *ok* / *ök* edatının bakiyeleri sayılmaktadır. (İbrahim 1915: 67)

Zeynep Korkmaz "Türkçede *ok* / *ök* pekiştirme (intensivum) edatı üzerine" isimli makalesinde isimden isim yapma eki *+çak* / *+çek* (<*+ça* "eşitlik hâli" *+ok* "pekiştirme edatı"), zaman zarfları türeten *-ıcak* / *-icek*, *-ıcağaz* / *-iceğez*; aynı tarz zarflar yapan *-ıncak* / *-incek* gibi eklerdeki *-k* seslerinin *ok* / *ök* edatının kalıntısı olduğunu, ses uyumları gereğince bu eklerden sonra gelen *ok* edatının kendi ünlüsünü kaybederek eklerle kalıplaştığını ifade eder. (1962: 13-29) Başka bir çalışmada *-arak* / *-erek* ekini de *-ar* "geniş zaman sıfat-fiili" *+ök* "kuvvetlendirme edatı" kaynaşmasıyla oluşmuş diye açıklamaktadır. (Korkmaz 1995a: 128-132) *-ıcak* ve *-ıncak* zarf-fiil eklerinin sonundaki *-k* seslerinin *ok* edatının bakiyesi olduğunu Nuri Yüce de dile getirmektedir. (Yüce 1999: 59 – 60)

Türk lehçelerinde ağızlarda ve ağızlar kadar sık olmasa bile yazı dillerinde çoğunluğu edat veya zarf olan *neçük*, *neçükin*, *neçükleri*, *niçük*, *niçik*, *nincik*, *nicik*, *ancak*, *nek*, *kiçinek*, *azkinek*, *arkuncak*, *kibik*, *kük*, *birök*, *kök*, *bayak*, *nelük*, *nelik*, *nerek*, *nik*, *oluk*, *şimdik*, *şindik*, *demincik*, *galik*, *dışarık*, *yokarık*, *içerik*, *ilerik*, *bärik*, *gayrak*, *anrık*, *yaşşuk*, *geçik*, *kaltık*, vs. kelimelerinin sonundaki *-K* seslerinin *ok* / *ök* enklitiğinin kalıntıları olduğu farklı kişilere ait çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir.¹ Başlangıçta ayrı yazılan *ok* / *ök* pekiştirme enklitiği, sık kullanımına ve kısalığına bağlı olarak zamanla ekleşme temayülü göstermiş, böylece hemen hemen bütün Türk lehçelerinde sonuna geldiği çok sayıda sözcükle kalıplaşarak varlığını sürdürmüş; zamanla *uğ*, *ük*, *ağ*, *yağ*, *nağ*, *ağ*, *eğ* veya kalıplaşmış olarak *-ğ*, *-k* şekillerinde kullanılmıştır. İlgili araştırmalarda, Türkiye Türkçesi ağızlarında *ok* / *ök* enklitiğinin "*ancak*,

¹ *ok* / *ök* edatının kullanıldığı çağdaş Türk lehçeleri konusunda daha geniş bilgi için: (İpek 2009: 582 – 618)

şimdik, *bayak*, vs." gibi sözcüklerin ve "*-IncAk*, *-IcAk*, *-cAk*" gibi eklerin bünyesinde kullanıldıkları dile getirilmektedir.

Bu çalışma, Türkçenin pekiştirme göreviyle en sık ve en yaygın kullanılan *ok* / *ök* enklitiğinin Türkiye Türkçesi ağızlarında hangi sözcük ve eklerle ve hangi bölgelerde kullanıldığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesinin çeşitli ağızlarıyla ilgili yayımlanmış eserler taranarak enklitiğin günümüzdeki kalıntıları araştırılmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında *ok* / *ök* pekiştirme enklitiği en çok zaman zarfı ve kısmen de cümle başında söz açıcı olarak kullanılan *şimdi* sözcüğünün yapısında yer almaktadır. Bu kullanım hemen hemen bütün ağız bölgelerinde "*şimdik*, *şindik*, *hindik*, *şimcik*, *şincik*, *şimdicek*, *şinnik*, vs." gibi çok farklı şekillerde görülmektedir.

şimdik: *şimdik öle olmêyo* KYA. 140 *biz yapmıyruğ şimdik* SİYA. 277; *şimdik benim babam ben bi yaşındayken istanbula gitmiş* MalİA.323; *aman şimdik yaman şimdik dâlar başı duman şimdik* Ordu – KDİAT. 78; *şimdik bi şeyi dedüm gibi tam biliceksin* TrYA. C.II. 18; *şimdik gendü gendümüze biz aynısı* OİYA.304

şindik: *len şindik yârenniğ ilâzım* UşİA.245; *şindik o da bitti* SİYA. 251; *şindik gonusmağ fennâ* ErİA. 217; *evliye buvazı dëller uriye şindik* OİYA.175; *şindik harb olacağ* Safranbolu - ZBKİA. 173; *şimdik onu bıraktım da* Ordu - KDİAT. 14; *efendim şindik köwden ireli bi daş varıdı* GKAYA.36; *şindik kimimiz diyi* EdİA. 202; *ben de yapdım aynısı şindik* TrYA. C. II. 30; GazA.I.117; MerAS. 344; AybA. 153; KırYAS. 222

hindik: *ben dengimi hindik buldum demiş* UşİA. 306; MerAS. 226; *hindik beni böyle isdemişlê* MuA. 112

şincik: *bezirgan şincik bunu alıyor* Niğ. OAAD. 37; *bağ şinci gapıdağ gezen...* Niğ. OAAD. 39; KırYAS.222

şimdicek: *şimdicek güzelce götürüsün* OİYA.285

şindicek: *şindicek u bekmezin üsdünde avda olur* OİYA.297

çindik: *şimdi, şimdıcik* Kızılcağöy – KırYAS.60

şimcik: *şimdi, şimdıcik* Ulupınar – KırYAS.22; ToİYA.454

şinnik: *şimdi şinnik Türk çekildi* KİA.198

şindiyh (g/k), *şimdig*, *şindik* : EİA. C. III. 294

ok / *ök* enklitiği Türkiye Türkçesi ağızlarında gayri edatıyla; "*ğarik*, *ğayrığ*, *ğayırık*, *ğayırıkın*, *ğarıkı*, *ğaliK*, *ğaylık*, *ğalik*, *ğariK*, *ğayırık*" gibi şekillerde yaygın olarak görülmektedir.

ğarik : *köden ğarik yâran gızanı derler* UşİA. 348² *e işde ğarik tanço oluyom* KMİA. 149; *ğarik nişandan sôra* Karabük ZBKİA.163

² Eserde, "Sonda ünsüz türemesi" başlığı altında verilmektedir. (Gülsevin 2002: 72)

- ğayrıḡ**: gayri *ğayrıḡ herkeş gelen atar* MalİA.378
ğayıḡ: gayri *eçeri girdik zübüde ğayıḡ donuvarız* EdİA. 205
ğayrıḡın: gayri *bitçemiş ğayrıḡın* EdİA. 144
ğārıḡı: gayri *anam dedikilim sen ḡoca kız ġārıḡı* EdİA.134
ğālik: gayri *esPap kesildiKden sōña gālik düğün olur* AfMA.196
ğaylik: *bi açıldı mı tamam gāylik* KYA. 203
ğālik: *üsdüne bant ġodulā deişdirdile gālik* KYA. 212
ğāriK: gayri *ğāriK güzün dūn olceK* MuA. 112
ğayrıḡ (ğayruḡ): ayrı, başka SİYA. 647

Türkiye Türkçesi ağızlarında ok / ök pekiştirme enklitiği *kadar* edatıyla; “*ğudaḡ, ġadaḡ, gadaḡ, gaddek, ġadek, ġadak*” gibi şekillerde kullanılmaktadır.

- ğudaḡ**: *kadar işte bu ġudaḡ* MuA. 35
ğadaḡ: *kadar esbāba çıkālā ne ġadaK ġonuşuldūsa alırlā* AfMA. 196; *baña yüz ġadaḡ geçi alıvıdı* AYA. 157
gadaḡ: *kadar sabaha gadaḡ yanar* Arapgir - MalİA.311
gaddek: *kadar ben şu gaddek masıraf etmişim* Doğanşehir - MalİA. 351
ğadek: *kadar mārıpdan meşrā ġadek bütün memleketlere* GazA.I. 344
ğadak: *kadar hu ġadak* MerAS.230

Gösterme edatlarının yapısında da ok pekiştirme enklitiği seyrek olarak karşımıza çıkmaktadır:

- ahanek**: Cide - Ks. DS I.121
ahanik: Cide, İnebolu -Ks. DS I. 121
ahanak: aday - Ks., Tarsus Köyleri - İç. Gazipaşa - Ant. DS I. 121
dehanak: işte, işte orada Anamur - MerAS. 109
deyhanaka: işte Ayvagediği - MerAS. 114
ihinak / ihinaka < ihi: işte Erdemli - MerAS. 238
tahanaka < taha: daha, henüz MerAS.346
işteḡ < işte : işte Tr. KDİAT. 331

Zaman zarfı olarak kullanılan “bayak” sözcüğü bütün ağızlarda görülür. Aynı sözcüğün “*bayok, bayoktan, bayacaḡ, dibiyaḡ*” gibi ilginç ve farklı biçimleri de kullanılmaktadır:

- bayok**: Demin, az önce, şimdi Kelkit - Güm. DS II. 577
bayoktan: Demin, az önce, şimdi Gürün - Sv. DS II. 577
bayāḡ > bayacaḡ *ben babañ bayacaḡ gördüm* GKAYA. 197
dibiyaḡ: *demin ölen yimēni dibiyaḡ yidim* KMİA. 145
ok / ök enklitiği “yeğni” sözcüğüyle de kullanılmaktadır:
yeynik: hafif *ben avur çocuk yeynik* OİYA. 199; MerAS. 392

- yeynik**: çok hafif MerAS. 392
yēnnik: hafif iş yēnnik oldu OİYA.181
yeynikgine: hafif, hafifçe *torba baa yeynikgine geldi* AybA.74

Aşağıdaki sözcükler ise Türkiye Türkçesi ağızlarında taradığımız metinlerde sadece bir veya iki örnekte karşımıza çıkmaktadırlar:

- bordak**: ³ *burda beni de köle edeceksin bordak dedi* MuA.130
bikēk: bir kere *bikēkde arkaya verdi kendini* Pınarhisar DTYA. 39
gerikin: *bēle beğendiğün yedürürsem daha gerikin misefire bişey yedüremem* ErİA. 332
haccaḡ: iyi, güzel *haccaḡ ginelik yurım* OİYA. 170
oncuḡ: o kadarcık EİA. C. III. 248
çoğuncak: Eşme ve köyleri - Uşak DS. C. III. 1257
güzelmek: güzelce Erdemli - MerAS. 214
innak < inna: azıcık MerAS. 234
necik < neci : ne MerAS. 286
uscacamak / uscamak < uscaca: yavaşça, usulca MerAS..372
böylecükine: böylece *böylecükine söylesünler* AybA.106
gibiK: *gibi tapı nası böyle ciletin gibiK* AOİA.200⁴

Eşitlik hali Ekiyle:

- kücek**. köycek EdİA. 68
demincek: demin, biraz önce *oğlan daha demincek yedin* GKAYA. 199
ısıcak: *bön ısıcak hava* MuA. 231; TrYA. C. II. 126
ılıncaḡ TrYA.CII. 125
ılcaḡ TrYA. C.II. 125
savucaḡ: soğuk *üzüm alıvıdım bi kilö savucaḡ savucaḡ yisiñnē* Amasra BarYA. 24 Eşitlik hali ekinin -k kuvvetlendirme enklitiği ile genişletilmiş -cak / -cek ekli sözcükler hem sıfat hem de tarz zarfı olarak kullanılmaktadır:
köyceK: *köyceK herkezi toplalā* MuA. 276
âyilecek: ailece *bütün âyilecek gaç kişiyse gelirler* KırYA.424;
yaḡıncaḡ: *arḡadan çınardan evim yaḡıncaḡ o mahzun haneme varmav isdiyon* KırYA. 338
ancaḡ: *ancak*⁵ EİA. C. III. 24

³ Sadece bir yerde

⁴ Bu sözcükle ilgili olarak eserde; “Sonda -k < ok türemesiyle oluşan gibiK şekli yalnız bir örnekte ve bir Yörük ağız adacığında karşımıza çıkmaktadır.” açıklaması yer almaktadır. (Yıldırım, 2006a: 200)

buncucah : bu kadarcık EİA. C. III. 51

oncah: o kadarcık EİA. C. III.248

oncucuh: o kadarcık EİA. C. III. 248

ölecek: öylece KırYAS. 193

yelineyh (g) (< ET. yeliñ: hafif) EİA. C. III. 338

peşicek: gızının peşicek gederem AKD.29

arhasıncah: bunarın arhasıncah heyacananda AKD.206

dalıcah: bizde talan yığırılıh dalıcah AKD.208

Yönelme Hali eki almış isimlerden sonra:

mavi dilber kalk gidelim bizeceK

gül döşedim ā topuKdan dizeceK

sarılalım güzeline yazacaK

gış ayları çetin olur yareden AOİA.II. 393; öynālā gülēlē sabahāceK onan sona dilenmiye gidēlē AfMA. 127; aḥsamaçaḥ evin içinde ErİA.293; evecek gitti, üç günecek GazA.I. 212; bu gice sabahaçaḥ kirpik yummadım GKAYA.201; tāh oriyaçaḥ gētdük GKAYA.339; köylü aḥsamaçaḥ harbediyor KİA.216; aḥṣaḡı deḡirmanaçaḥ KİA.200

Aynı yörelerde ekin -k'sız, -çe / -ça'lı şekilleri de yer almaktadır. *sabahaça gidelerdi*. AOİA II 431

Zarf – Fiil Eklerinde:

-AnAçAk

āyarlarıñ geleneçaK hacım yolunu gözlerim AOİA. II. 325; gız görüyor göreneceK biliyür AOİA.II. 430; ben arḥadan yetişenece gaçmış AOİA.II. 430; ben gelenācek şorda dur NYA. 194; kızı eletenecek heç birbirinin yüzünü görmek yoḡ udu Doḡanşehir – MalİA.363; yazanacak görenecek GazA.I. 183; dedüm gibi vur diyo alanacak galeyi de ertesi günü devriyō ToİYA. 277; oni gēdenāçaḥ gētdim ki KİA.227

-incak / -incek / -üncək / -mcah

habar alıncek bunu candırmalā doleşiyoru MuA. 84; sōra öldüresincek yanda bi yaşında zenzileden bi çocuk ḡalmış MuA.100; çerdek şî olucaḥ ondan sōna ḡoñ KMİA.46; gardeşleri ava gidincek garısı dimiş ki Kırş. OAAD. 108; ora gidincek o dedemgil orda ölüncek toPlamış bura AYA. 161; ben üyünceḥ tosbā üzümü yîr Niḡ. OAAD.7; derdiñ nē depreşdi diyi soruncaḥ Niḡ. OAAD.8;

⁵ Efrasiyap Gemalmaz bu sözcüğü Eski Türkçe ança ok > ancak şeklinde izah etmektedir. (Gemalmaz 1978: 24)

dirgenimiş gapıncaḥ yaḥnımıṣ çarpıncaḥ aç gannıma depincek ala baarsaḡımı dökeyazdı Yoz. OAAD. 140; dēyincek eve alıyor NYA. 178; selamete çıḥıncaḥ diyr ki NYA. 178;

*başına bağlamış elvan örümcek
nölur güzel size doğru gelincek
senin gibi yüz bin dala ḡonmadım
eḡlenirim ben bu dala ḡonuncak KBAYA. 6;*

oña varıncaḥ, öle diyinceg, gidincek ben hemen sıçıradım KırYA. 152: Emrah görünceḥ şaşırıttı AKD.225; bir tarafda durdu duruncaḥ Yaguf han da ordaydı AKD. 232; ölüncek bi oḡlu varımıṣ ZBKİA. 129; varıncaḥ Ordu - KDİAT. 44; çıḥıncaḥ KırYAS.58; deve gelincek āniyır AOİA.I.309; bi taraf ütünceK dēmiş ki AOİA.I. 309; vapırıñ sacına basıncaḥ ayaklarımız cazır cazır ēdiyi AOİA.I.309⁶

-incik / -incik / -uncuḥ / -üncük / -incih / -uncuḥ

tam gaçincik gızın ḡardaşları bunuñ peşine düşüyölar SİYA.213; hamile oluncuḥ onları bir odiya ediyo SİYA.213; bunları görüyüncük padişahım diyolar SİYA.213; çocuḡları görüncük gaşmış Niḡ. OAAD. 36; tütsüyü verincik... Kırş. OAAD. 127; candarmalar uyyuncuḥ ayaḡlarını gurtarıyo Ank. OAAD.201; ḡorḡmamısın ana baba bir olmayıncih NYA. 212; başını eline vērincik NYA. 209; dīncik gızı buna veriyō NYA.189; gēyincik, vermīncik OİYA.154; hac āmet çekinincik geşmiş KMİA.79; alm ūcun yaḡlaşıncih KMİA. 141 diyincik uyandım KMİA.146; düḡün dutuluncuḥ hemen bir hafta düḡünü dutuyola Doḡanşehir - MalİA. 363; bilincik, sürüncük, kalıncik, vs. GazA.I. 183; saraya gelincik patşah sormuş Ordu – KDİAT.24; yaru asīncik müslüman olmuşlar AybA. 71; beş arḡadaş oluncuḥ varduḡ ormana ToİYA.209; böle çantayı görüncük. AOİA.I. 309

-kennek / -kennik / -ḡannaK / -ḡannaḥ

dik ḡapıdan geçerkennik Giresun – KDİAT. 101; gum yaludan geçerkennik Giresun – KDİAT. 103; ben gaidan geçerkennik penceriye gelürsün Giresun – KDİAT. 116; yoḡarı bir yaylıya giderkenneK gēdiyi dēmişler AOİA.I.315; giderkenneK böyle bi eliñi dutar çurı çurı gēderdik AOİA.I.315; ḡualaşı mualaşırḡannaK şöyle gızlardan... AOİA.I.315; küncü daşırḡannaḥ diyi babam iki tene de ḡadın geldi AOİA.I.315

⁶ Kırşehir yöresi ağızlarında daha çok sonuna bir -k / -ḡ ünsüzü alarak, -ıncaḥ / -incek / -uncuḥ / -üncək veya -mcaḥ şeklinde kullanılan bu ekin yapısı konusunda, -ıcaḥ / -icek şeklindeki zarf - fiil ekinden benzeşme yoluyla ortaya çıkmış olabileceği şeklinde bir açıklama yapılmaktadır. (Günşen 2000: 152)

-ancaK / -encek / -ancaK

ğaraçayıñ suyu olmyancaK babam suy içmezdi AOİA.I. 309⁷

-ıncağız / -inceğiz

sōra bu soba çıñıncaız bunu ğapaTdıK AOİA.I.310; *varıncaız dēme miyim* AOİA.I.310

-incekin

en sonunda çayı duyincekin bedava çay artuk OİYA.182

-enetlek

gidenetlek şōrda kōlgede otur NYA.194

-ışık / -ışık / -üşük

ben eve gelişik çocuklar ğetmişdi ToİYA. 214; *valla cenaze durumuna ğalışık şindik ben ne bilim ki* ToİYA. 214; *topal timur harbi ğazanışık bi tene hanım alıyor* AOİA.I.310; *ğocaveli ölüşük ğoca kâya çıkıyor* AOİA.I.310⁸

Pekiştirme enklitikleri yazı dilinde sınırlı sayıda ek veya sözcükle kalıplaşırken, konuşma dilinde ve bilhassa ağızlarda pekiştirme işlevi de daha belirgin olarak, farklı sözcük ve eklerde kullanılabilmektedir. Ağız derlemelerinde, metin derlenen kişilerin günlük iletişimlerine göre daha dikkatli konuşmaları, ölçünlü dile yakın bir dil kullanmaya çalışmaları dolayısıyla pekiştirme enklitiklerinin bu metinlerde normalden daha az sayıda yer almasına sebep olmaktadır. Sahada yapılacak araştırmalar sonucunda, derlenmiş metinlerde yer alan bu sözcük veya eklerin dışında, bünyesinde pekiştirme enklitikleri bulunan başka sözcük veya ekler bulunabilir.

Bu unsurlar bir sözcük veya ekle kalıplaşınca pekiştirme işlevi büyük oranda kaybolmaktadır. Ancak tespit ettiğimiz bu sözcük veya eklerin hem -k'li, hem -k'siz biçimlerinin bir arada aynı yörelerde ve hatta aynı kişiler tarafından kullanılması, bu yapıların vurgulama, belirginleştirme, pekiştirme işleviyle kullanıldıkları düşüncesini güçlendirmektedir.

Ağızlarla ilgili eserlerde bu sözcüklere genellikle "sonda ünsüz türemesi" başlığı altında yer verilmektedir. Açıklamaların bir kısmında türeyen bu -k / -k seslerinin ok / ök enklitiğinin kalıntısı olabileceği de belirtilir (Gülensoy 1988: 69; Demir 2001: 96)

⁷ Eserin yazarı bu kullanımla ilgili olarak; "Doğu Çukurova ağızlarında seyrek olarak -ıncak / -incek şeklinin geniş ünlüyle biten fiil tabanlarından sonra ünlü göçüşmesiyle -(y)ancaK / -(y)encek olduğunu" söylemektedir. (Yıldırım 2006a: 309)

⁸ -ışık zarf-fiil ekiyle ilgili olarak Nurettin Demir, tespit ettiği örneklerin ince ünlülü olduğunu, -k pekiştirme ekiyle genişlemiş olabileceğini ifade eder. (2005: 214)

Bütün bu sözcüklerin bünyesindeki -k / -k seslerinin ok edatının kalıntısı olduğunu ve pekiştirme fonksiyonunun belirgin olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu sözcük veya eklerin sonundaki -k / -k takılarının bir kısmının benzeşme, bulaşma veya karışma sonucu ortaya çıkmış olması da mümkündür.

Fakat edatın tarihi metinlerde ve lehçelerdeki gelişimini göz önüne alırsak, Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen bu yapılarıdaki -k / -k seslerinin ok / ök edatının bakiyeleri olduğunu, çoğunlukla pekiştirme görevlerinin canlı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, ok / ök edatı Türkiye Türkçesi ağızlarında "şimdi, gayri, kadar" sözcükleriyle sıkça; gösterme bildiren ünlemlerde ve "yeğni, geri, az, gibi, kere, usulca, güzelce, has, böylece" gibi çeşitli sözcüklerin sonlarında seyrek olarak kullanılmaktadır. Yazı dilimizde de yer alan "evcek, köycek... vs" ifadelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında eşitlik hali ekiyle "-cAK" şeklinde zarf görevli sözcüklerde, yönelme hali ekli isimlerle "-AcAK" şeklinde kadar edatı yerine; -AnAçAK, -IncAK / -IncAğ, -IncIK / -UncUK, -KAnnAK / -ğAnnAğ, -AncAK, -IncAğIz, -incekin, -enetlek, -Işık gibi zarf-fiil eklerinin bünyesinde farklı bölgelerde ve farklı oranlarda karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca "güzelmek, yēnikgine, böylecükgine, uscacamak, -enetlek" gibi örnekler ok / ök enklitiğinin Türkiye Türkçesi ağızlarında da bazı sözcüklerin bünyesinde -gına / -gine, -ma / -me gibi farklı pekiştirme ek ve edatlarıyla birlikte (Ercilasun 2008: 48) kullanıldığını göstermektedir.

Tarihî metinlerimizde görüldüğü gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında da ok / ök edatı, ünlüsü düşmüş olarak çeşitli sözcüklerin sonunda -k / -k / -ğ ve bazen -g / -h şekillerinde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR:

- AKAR, Ali (2004), *Muğla Ağızları*, Muğla Üniversitesi Yay., Muğla (MuA.)
- AKSOY, Ömer Asım (1945), *Gaziantep Ağzı I*, İstanbul (GazA.I.)
- ALYILMAZ, Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum
- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi*. C. I, Ankara
- AYDIN, Mehmet (2002), *Aybastı Ağzı (İnceleme – Metin – Sözlük)*, Ankara (AyBA.)
- BAYRAKTAR, F. Sibel (2000), *Kayseri Merkez İlçe Ağzı (Metin – Gramer – Sözlük)*, Trakya Ün. Yay., Edirne (KMİA.)
- BOZ, Erdoğan (2002), *Afyon Merkez Ağzı (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)*, Afyon (AfMA.)
- BURAN, Ahmet – UĞRAŞ, Şerife (2003), *Elazığ İli Ağızları*, Elazığ (ElİA.)
- BURAN, Ahmet (1997), *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, Ankara (KBAYA.)

- CAFEROĞLU, Ahmet (1994), *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara (KDİAT.)
- CAFEROĞLU, Ahmet (1995), *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, Ankara (OAAAD.)
- DEMİR, Necati – ŞEN, Ülker (2006), *Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Etnik Yapı – Dil incelemesi – Metinler – Sözlük)*, Ankara (SİYA.)
- DEMİR, Necati (2001), *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük)*, Ankara (OİYA.)
- DEMİR, Necati (2005), *Tokat İli ve Yöresi Ağızları*, Tokat (TOİYA.)
- DEMİR, Necati (2006), *Trabzon ve Yöresi Ağızları*, Ankara (TRYA.)
- Derleme Sözlüğü I* (1963), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara (DS I.)
- Derleme Sözlüğü II* (1965), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara (DS II.)
- Derleme Sözlüğü III* (1968), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara (DS.III.)
- DOERFER, Gerhard (1995), "Kırım Tatarcası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, (Çev. M. Argunşah), S. 94, (Şubat), s. 177-203
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağızları – Ses Bilgisi*, Ankara (KİA.)
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2008), "La enklitiği ve Türkçede bir pekiştirme enklitiği teorisi", *Dil Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Sayı: 2 Bahar, s.35-56
- EREN, Emin (1997), *Zonguldak – Bartın – Karabük İlleri Ağızları*, Ankara (ZBKİA.)
- GABAİN, A. Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1978), *Erzurum İli Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük ve Dizinler)*, Erzurum (EİA.)
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya Yöresi Ağızları (İnceleme – Metin – Sözlük)*, Ankara (KYA.)
- GÜLSEREN, Cemil (2000), *Malatya İli Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük ve Dizinler)*, Ankara (MALİA.)
- GÜLSEVİN, Gürer (2002), *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri – Metinler – Sözlük)*, Ankara (UŞİA.)
- GÜNŞEN, Ahmet (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük)*, Ankara (KIRYA.)
- GÜNŞEN, Ahmet (2001), *Kırşehir Yöresi Ağızları Sözlüğü*, Kırşehir (KIRYAS.)
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara
- İBRAHİM, Alimcan (1915), *Tatarca Sarf*, Kazan

- İPEK, Birol (2009), *Türkçede Pekiştirme Edatları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ
- KALAY, Emin (1998), *Edirne İli Ağızları*, Ankara (EDİA.)
- KORKMAZ Zeynep (1977), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara (NYA.)
- KORKMAZ, Zeynep (1962), "Türkçede ok / ök pekiştirme (intensivum) edatı üzerine", *TDAY-Belleten 1961*, Ankara, s.13-29
- KORKMAZ, Zeynep (1994), *Bartın ve Yöresi Ağızları*, Ankara (BARYA.)
- KORKMAZ, Zeynep (1995a), "Türkçedeki -arak / -erek zarf-fiil (gerundium) ekinin yapısı üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara, s. 128-132
- KORKMAZ, Zeynep (1995b), "Türkçede -acak / -ecek gelecek zaman ekinin (futurum) ekinin yapısı üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar C. I*, Ankara, s. 3 - 11
- KORKMAZ, Zeynep (1995c), "Türk Dilinde -ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme", *Türk Dili üzerine Araştırmalar C. I*, Ankara, s. 12 - 84
- OLCAY, Selahattin - Ercilasun, A. Bican - Aslan, Ensar (1988), *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, Ankara (AKD.)
- OLCAY, Selahattin (1966), *Doğu Trakya Yerli Ağzı*, Ankara (DTYA.)
- SAĞIR, Mukim (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük)*, Ankara (ERİA.)
- SAN, Sabri Özcan (1990), *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara (GKAYA.)
- SÖYEGOW, Miratgeldi (1999), *Türkmen Dilinin Grammatikası – Morfolojiya*, Aşgabat – Ruh
- TOR, Gülseren (2004), *Mersin Ağzı Sözlüğü*, İstanbul (MERAS.)
- ÜSTÜNER, Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ
- YILDIRIM, Faruk (2006a), *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I (Metinler – Sözlük – Dizinler)*, TDK. Yay., Ankara (AOİA II)
- YILDIRIM, Faruk (2006b), *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları II (Metinler – Sözlük – Dizinler)*, TDK. Yay., Ankara (AOİA II)
- YILDIRIM, Ünal (2007), *Ayrancı (Karaman) Yöresi Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ (AYA.)
- YÜCE, Nuri (1999), *Gerundien im Türkischen: Eine morfologische und syntaktische Untersuchung*, İstanbul